

Plavac, Morana
(Eötvös József Főiskola, Baja, Magyarország)

PROSTOR UGARSKE OČIMA PUTNIKA 19. STOLJEĆA

Abstract:

The paper deals with the imagological analysis of travelogues published in the Croatian literary journal *Danica* from the mid-19th century onwards. *Danica*, with its patriarchal, educative literary announcements, served the “national awakening” and expressed the aspirations of the representatives of illirism. To this end, they published writings on topical issues, poems, proverbs, cartoons from Slavic life, extracts from foreign authors, and travelogues. These were intended to send a patriotic message and enlighten the people.

Keywords: imagology, travelogue, travel

Imagologija, kao posebna istraživačka grana komparativne književnosti, usmjerena je na proučavanje književnih predodžbi. Predodžbe što ih istražuje imagologija su heteropredodžbe (o drugima), autopredodžbe (o sebi) i metapredodžbe (varijanta autopredodžbe koja pretpostavlja nečiju heteropredodžbu o sebi). Ova je grana komparativne književnosti utemeljena krajem 60-ih godina 20. stoljeća na komparatističkom studiju Tehničkog sveučilišta u Aachenu. Imagologiju zanimaju nacionalne predodžbe, tj. slike, predrasude, klišeji, stereotipi i općenito mišljenja o narodima i kulturama, a primarno područje njezina interesa je književni tekst, mada dijeli područja istraživanja i s drugim znanstvenim disciplinama kao što su povijest znanosti, sociologija, antropologija, psihologija i kulturološki studiji. Ovaj će rad prikazati prostore Ugarske očima putnika 19. stoljeća i to upravo s imagološkog stajališta. Kako je putopis jedna od popularnih narativnih vrsta u romantizmu, tako je i *Danica*¹ objavljivala fragmente nekih putopisa.

Uz to što je popularan, putopis je u razdoblju romantizma prepoznat i kao jedan od žanrova naročito prikladnih za odašiljanje domorodnih po(r)uka čija je svrha bila podređena prosvjećivanju naroda kao i njegovoj nacionalnoj, etničkoj ili kulturnoj identifikaciji. Putovanje u romantizmu postaje trend, moda, misija otkrivanja

¹ Prvi je hrvatski književni periodik pokrenut u Zagrebu 10. siječnja 1835. pod redaktorskim imenom Ljudevita Gaja i s naslovom *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*. *Danica* je trebala biti književni list, prilog *Novinama horvatskim*. Zbog zabrane ilirskoga imena i simbola godine 1843. mijenja ime u *Danica ilirska*, a od 1848. ponovno izlazi pod prvotnim naslovom da bi se ime opet promijenilo 1849. godine. Stoga će se u tekstu koristiti samo prvi dio imena, *Danica*.

drugih i drugačijih krajeva i uspoređivanje sa svojim, a osim toga cilj je putovanja tuđim prostorima spoznati vrijednosti sebe i svoje domovine. Brešić ističe² kako 19. stoljeće postaje „zlatnim stoljećem putovanja, pa tako i putopisa i putopisaca“.

Duda ističe³ kako putopisac, prožimajući prikaz svakodnevnog ritma određene sredine i navika tamošnjih ljudi s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, stvara svojevrsan kulturni katalog i upućuje ga matičnoj sredini koja je trajno putopiščevo uporište, pa usporedba inozemnog svijeta s domaćim i pronalaženje tragova prisutnosti vlastite nacionalne kulture u stranoj čine stalna mjesta njegova diskursa.

Od putopisa objavljenih u *Danici* u ovom je radu istraživački interes usmjeren na iščitavanje putopisa Venceslava Stančka pod naslovom „Put iz Praga u sárbski Biograd“ koji je objavljen u 36. broju *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske* 1846. godine.

Imena stranih zemalja, opisi njihovih prostora i stanovnika pripadaju najstarijim književnim činjenicama, ali Syndram podsjeća⁴ da i stvarna geografija nudi nazive koji obiluju književnim konotacijama. ‚Amerika‘, ‚Perzija‘, ‚Egipat‘ evociraju slike i krajolike, civilizacije i običaje koji mogu, ali i ne moraju odgovarati stvarnosti. Predodžbe o strancima i stranim prostorima stekle su učinkovitu prepoznatljivost: čitatelj ih prepoznaje jer se nalazi na poznatom terenu bez obzira na to je li riječ o stvarnim ili imaginarnim nacijama.⁵ Topografija je opis stvarnog mjesta, stoga će se stvarna mjesta naći na stranicama putopisa hrvatskih romantičara jer putopis postaje osobito popularan u romantizmu, kao što je i trend putovanja toga vremena postao moderan te pitanje mobilnosti ljudi i praksi putovanja naznačuje „pravi prevrat“⁶ i priliku da se piše o novim, *drugim*, dalekim ili bližim prostorima/mjestima. Prema Saidu⁷ zemljopisne granice prate društvene, etničke i kulturne granice na očekivan način. Iako je u središtu imagoške analize slika o Drugom, usvojena u određenom vremenu i na određenom prostoru, važna je i njezina povezanost s prostorom Drugoga. Kategorije prostora, mjesta, kretanja ili mapiranja iz različitih perspektiva, nude različite uvide u fenomen prostornosti, no ono što im je zajedničko, navodi Brković,⁸ jest polazište da je prostor socijalni i/ili kulturni konstrukt. Tako i putopisci, nudeći različite uvide u prostore o kojima pišu, postaju izvjestitelji o stranoj kulturi, njezinoj baštini i književnom životu. U putopiscu Duda vidi svojevrsnog poklisara čija se djelatnost odvija u najmanje dva smjera: „On istodobno predstavlja vlastitu kulturu u stranom prostoru i upoznaje matični prostor s tuđom kulturom“.⁹

---

² Brešić 2019. 133.

³ Duda 1998. 12.

⁴ Syndram 2009. 71.

⁵ Syndram 2009. 71.

⁶ Duda 1998. 23.

⁷ Said 1978.

⁸ Brković 2013.

⁹ Duda 1998. 11.

Kako navodi Duda¹⁰ putopisni diskurs otkriva jedan dio svijeta, ali se u njemu istodobno, jer je riječ o posredovanju, otkriva i sam putopisac kao njegov tvorac. Otkrivajući jedan dio svijeta, putopisac stvara sliku o promatranom, konstruira reprezentacije mjesta, ljudi koji ondje žive, krajolika, kulture, ali i projicira sliku vlastitog identiteta. Putopisac/promatrač označavat će njemu „blizak“ ili „dalek“, „naš“ ili „njihov“ prostor i na taj način stvarati sliku sličnosti ili različitosti s Drugim i s njegovim prostorom. Dakle, putopisac je pošiljatelj poruke koja se označava, prema Dudi, kategorijom *domoljublja* ili kategorijom *znatiželje*.

Na drugoj se strani nalazi *primatelj* komunikacije, a njega ponovno treba potražiti u kategorijama *domovine*, *hrvatske kulture*, odnosno matičnog prostora kojemu se posreduje određena količina na putu stečenoga znanja [...].¹¹

Gledajući na etničku pripadnost subjekata putovanja, Coha primjećuje¹² kako se putopisi sadržani u *Danici* mogu podijeliti na dva tipa, onaj u kojemu su posrijedi *domorodci* i onaj u kojemu je riječ o strancima. Konkretno, ovaj rad usmjeren na putopis dr. Venceslava Staněka opisuje mađarski prostor kojim putopisac prolazi, zapaža, osluškuje i zapisuje zanimljivosti puta, a uredništvo *Danice* objavljuje sljedeće:

Taj sastavak je preveden iz izlazećega u Pragu *Pautnika*, Dor. Staněk jest jedan od najizvrsnijih i najvrjednih učenih ljudi česke zemlje i bio je u Biograd pozvan da zauzme mjesto telesnoga vračitelja sàrbskoga kneza, ali koje on odstupi Dru. Ottu, koji se sada u tom velečastnom zvanju u Sàrbii nalazi.¹³

Iz navedenog se saznaje da je Staněk porijeklom iz Češke, tekst mu je objavljen u Pragu i preveden na hrvatski jezik čime se pruža prilika i hrvatskom čitatelju stvarati sliku o ugarskim prostorima. Staněk putuje iz Praga u Beograd i opisuje zatečenu stvarnost. To mu je prilika za uspoređivanje, komentiranje i opisivanje čime stvara slike u kojima uspoređuje Mađare sa slavenskim narodima. Tako promatra željeznice, „parovoze“¹⁴ i parobrode koji mogu biti samo od koristi slavenskim narodima „kojega mnogobrojna plemena obitavaju u toliko razširenih pokrajinah.“¹⁵ Putujući od Praga do Beča i od Beča do Požuna, primjećuje kako se na parobrodu uglavnom govori njemački jezik, a od Pešte do Mohača mađarski „premda se već ovdje sàrbski jezik mjesto nēmačkoga s magjarskim natiče.“¹⁶

---

¹⁰ Duda 1998. 53.

¹¹ Duda 1998. 75.

¹² Coha 2015.

¹³ Danica, god. 1846, br. 36, str. 144.

¹⁴ Danica, 1846, br. 36, str. 144.

¹⁵ Danica, god. 1846, br. 36, str. 144.

¹⁶ Danica, god. 1846, br. 36, str. 144.

U Mohaču primjećuje da se više govori srpski jezik: “Od Mohača počamši gospoduje sàrbski jezik, poměšan s babilonizmom magjarskoga, francezkoga, nēmečkoga, talianskoga i vlaškoga jezika.”¹⁷ Opisuje promet na Dunavu od Beča do Novog Sada, tj. lađe, brodove, zapaža vodene mlinove te opisuje i pojedina mjesta u povijesnom kontekstu kao što je selo Aspri, gdje je bila bitka između Austrijanaca i Napoleona 1809., zatim Požun i Děvičji-Grad, tj. tvrđavu knezova Mojmira, Rastislava i Svatopluka.

Na brodu primjećuje suputnika koji čita češki list „Květy“ s kojim započinje razgovor o *domorodstvu*: “Tko želi viditi vatrenih domorodacah, taj neka ide u Peštu ili u obće Ugarsku.”¹⁸

U daljnjem razgovoru čitatelj češkog lista objašnjava kakvo je stanje s mađarskim domorodstvom u Pešti, a koje putopisac ima potrebu zapisati i tako čitatelju prenijeti poruku te time prekida svoje pripovijedanje o putu kratkom epizodom, viješću prije dolaska u sam grad.

Nemogu propustiti, da nenapomenem ovdě još něšta o magjarskom domorodstvu, što se u Pešti dogodi. Několiko magjarskih domorodacah, kojim je za rukom pošlo po želji izabrati nekog častnika, pozdravi ga na večer, kada sam se baš od večere kući vratjao, vojničkom muzikom. Druga stranka, koje ljubimac kod izbora propadě, začu o toj večernjoj svečanosti, sakupi se i začě blejati, zviždati, lajati, kamenje bacati i najposlě jurišati na kuću, kamo utečě slabia stranka, i razbijati prozore. Kada straža dodje, ustupiše pobědnici *da stanovnike neuznemire u snu*.¹⁹

Poslije razgovora o stanju u Pešti putopisac nastavlja promatrati mjesta pokraj kojih prolazi. Sada već u ugarskom prostoru, putujući Dunavom, promatra mađarske gradove pripovijedajući o njihovoj povijesti i kulturi jer, podsjeća Duda,²⁰ prožimajući prikaz svakodnevnog ritma određene sredine i navika tamošnjih ljudi s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, putopisac stvara svojevrsan kulturni katalog i upućuje ga matičnoj sredini. Tako Staněk, prolazeći pokraj Komorana, u prvom redu primjećuje pejzaž, prostor niskih ravnica, pomalo pust i neprivlačan:

[...] i od Požuna do Komorana, da, do Ostrogona, zatim od Pešte tja iza Novoga-Sada velike i nizke ravnice, a Dunaj se razgranjuje na množinu trakah i ima mnogo otokah, od kojih su mnogi znatno veliki i često više miljah dugački. Obale Dunaja nizke su u ovih ravnica i često ne vidiš u daljini od više miljah ništa razmi tårstike vårbovoga gårmjja. Na obalah ima tako malo selah, da te je uprav strah; tako na priměr nevidiš Gönjõ-a

---

¹⁷ Isto.

¹⁸ Danica, 1846, br. 37, str. 148.

¹⁹ Isto.

²⁰ Duda 1998.

na desnoj obali osam satih puta nikakvoga mēsta do Uj Szeny-a naproti Komoranu. Kada se Dunaj preko svojih obalah izlije, napravi po nizinah čēla jezera, kojih onda stopram nestaje, kada se voda osuši i izjapi. Ovakove stojeće vode zasmrade se lēti i razprostranjaju nezdrave pare. Posrēd ovih jednosličnih ravnica turovno je vidēti komoransku tvārdjavu; izvan čvārstih zidinah štiti ju s jedne strane Dunaj a s druge Vag; razmi toga utvārdjene su i medjusobne obale ovih rēkah. – Kažu, da je to najjača tvārdjava bila za turskih ratovah i da se u njoj nalazi iz kamena izradjena dēvica, kao na znak, da ju nije jošte nitko predobio. Kako sam čuo, dobila je ime od množine komarah, koji lēti zrak napunjuju.²¹

Poslije Komorana, promatra ostrogonsku crkvu kao i Ostrogon koji leži na desnoj obali Dunava; nekada Atilino sjedište, sada je pun duhovnika i promatraču puno ugodnije mjesto:

Tim ugodnie razveseljuje oko već iz daleka stolna ostrogonska cārkva, koja se, čim okolica očevidno ugodnia postaje, na uzvišenoj klisuri ukazuje. [...] Grad Ostrogon sagradjen je na osobiti nēki naēin. Ostrogonski nadbiskup zajedno je i primas Ugarske, i budući da se ovdē u tako malo nastanovljenom gradu njegov cēli kaptolon nanalazi, svuda vārve duhovnici. [...] Najveća znamenitost toga grada jest na svaki naēin napomenuta stolna cārkva, koju je plemenito misleći i veledušni nadbiskup Rudnaj sagradio, koi, budući pravedan i dobar čovēk, biaše i slovačkom jeziku nagnut, tiskom izdadē sām jednu prodiku o njemu, i mnogo potroši na izdanje sličnih knjigah. Premda rečenu cārkvu marljivo zidju, ipak još nije gotova. Veoma je velika i obla s visokom kamenom kupolom; sagradjena je na bārdju, gde se jošte nalaze podārtine nēkadašnje tvārdjave.²²

Zadivljen Ostrogonom, na putnika će ostaviti ugodan dojam selo Nesmel i okolica:

Medju Komoranom i Ostrogonom leži na desnoj obali Dunaja selo Nesmēl, sa svojim velikimi i lēpimi vinogradi, gdē raste glasovito nēsmelsko vino. Ove vinove gore prave bi reć pārvu Oazu ili pārvu otok na cēloj ravnici tja od Pešte dotle. Od Ostrogona teče Dunaj kroz bārdovitu romantičnu okolicu do Vaca. Ovaj grad leži na lēvoj obali Dunaja i u njemu stanuje jedan biskup, a izvan lēpe na naēin hrama svetoga Petra u Rimu sagradjene stolne cārkve nalaze se ovdē jedan lycej i gimnasij.²³

---

²¹ Isto, str. 148.

²² Danica, god. 1846, br. 37, str. 148.

²³ Isto, str. 148.

Višegradom će biti manje impresioniran:

Jedva dva sata od Vaca opazismo na desnoj obali Dunaja podartine Višegrada, nekadašnje stolice ugarskih kraljevah. Tako ime kao i slika podartinah opominje nas i nehotice na Pražki Višegrad. Može biti da je naš i ugarski Višegrad kao takodjer Děvičji-Grad jedan drugomu za izgled služio, ili da su sva tri na neki staroslavjanski način sagrađena bila.²⁴

Kako Duda piše da je matična sredina trajno putopiščevo uporište pa usporedba inozemnog svijeta s domaćim i pronalaženje tragova prisutnosti vlastite nacionalne kulture u stranoj čine stalna mjesta njegova diskursa, tako i u opisu Višegrada promatrač traži neki svoj/slavenski otisak nalazeći ga u staroslavenskom načinu gradnje.

Promatrajući Budim i Peštu, uspoređuje ih s Pragom:

Budim i Pešta skupa opominju stranom na Prag; nu parvoimenovanoj varoši mnogo fali, za da se može prisposodobiti s Pražkom Malom Stranom, i premda Prag neima takova pristaništa kao Pešta, nadilazi ju ipak u svakom drugom obziru; jer su ga narav i umetnost mnogo obilnije nadarile.²⁵

U Pešti vidi brigu Mađara za svoj jezik i narodnost, ali i čuje na ulicama njemački i slavenske jezike:

Magjari upiraju oči neprestano na Peštu i tamo podupiraju izključivo i mnogim troškom svoju narodnost i svoj jezik; ali u parkos svim svojim naporom gospoduje ipak po dućanih i gostionicah němački jezik pod magjarskimi napisu, dā, i slavjanski se mnogo čuje. Uplašio sam se, kad sam u gostionici jestvenik u ruke uzeo, opazivši da je magjarski. „O, čitaj samo dalje!“ reče mi moj priatelj. I u istinu samo naslov, ime gostionice i gostionika biahu u magjarskom, najvažnie stvari pako, to jest jestvine u němačkom jeziku.²⁶

Kao specifičnost Pešte Staněk ističe muzej i narodno kazalište, no izražava nezadovoljstvo skupim ulaganjem u muzej, graditeljskim (ne)ukusom, lošim odabirom mjesta za kazalište te se na kraju kritički osvrće na gospodarske prilike koje pokazuju velika ulaganja u Peštu, a koje očito moraju, htjele ili ne, podržavati i ostale ugarske županije:

[...] da se u njoj [misli se na Peštu] u najnovie vrěme toliko zidje, i za njezino polěpšanje toliko čini, da će Pešta u ovom obziru skoro pražko Novoměsto nadkriliti, [...] Magjari su ovdě sazidali Muzeum, koi ih je istina mnogo

---

²⁴ Isto, str. 148.

²⁵ Danica, god. 1846, br. 37, str. 149.

²⁶ Isto, str. 149

novacah stao, ali malo slave njihovom arhitektoničnom ukusu pribavio, [...] Magjarsko narodno kazalište lepo je sagrađeno, ali neleži na dobrom mjestu, i, kao što sam čuo, nenaprđuje veoma, premda ga sve varmedje ugarske daržave i oni neizuzamši, koje nisu magjarske, podupirati moraju.²⁷

Pešta se „zidje“, Mađari su „sazidali“ Muzej, Kazalište je „sagrađeno“, dakle to je slika grada koji napreduje, dinamičan je, izgrađuje se, ali nasuprot gradu je okolica koja je pusta, prazna, nekultivirana:

Okolica izvan budimskih visinah ravna i plosna, sastoji iz samoga pëska i pustarah, t.j. više miljah dugačkih neobdëlanih poljanah, na kojih stada pasu. Kakvo zemljište, kolika zadaća još za poljodëlstvo! jerbo je moguće obraditi ne samo pustare nego takodjer i pëskovite ravnice, gdi se od fina pëskovita praška, koi svaki vëtrić sobom nosi, uvëk nova o nova barda dižu.²⁸

Na putu od Pešte do Mohača putopisac nije vidio nikakvih zanimljivosti, osim životinjskog svijeta karakterističnog za riječna i močvarna područja u blizini Dunava, ali Mohač sam po sebi je tzv. „marker“, mjesto mađarskog nacionalnog sjećanja, koji je postao stereotip:

Na ovom dugačkom put do Mohača nisam ništa znamenita video izvan napomenutih velikih otokah i jezerah, množine vodenih pticah, morskih lastavicah, rodah i bućakah. [...] Mohač je veliko prostrano targovište ležeće u nizkoj ravnici. Ovdë Dunaj pravi veliki Brigitin otok, koi je pun šume i barah.²⁹

Dakle, promatrač ne može proći pokraj Mohača a da ga ne podsjeti na izgublenu bitku kao simbol patnje mađarskoga naroda:

Ovo targovište poznato je u češkoj dogodovštini po smarti českoga kralja Ljudevita. Godine 1526. nasarne turski car Solinam s 300,00 vojnikah u Ugarsku. Nu Magjari [...] nasarnuše bez svakoga znanja i bojnoga reda s velikom divljačinom na Turke pod čelovodstvom Pavla Tomora, katoličkoga nadbiskupa iz franciaškoga reda, koi u redovničkoj odëci navali na bitku, u kojoj su Turci svukoliku kraljevsku vojsku posëkli, iz koje samo malo karštjanah uteče.³⁰

Slika ugarskog prostora iz perspektive českog promatrača većinom djeluje pusto s jakim centrima koji su progresivni zbog svoje crkvene ili gospodarske moći. Tako u opisu prevladavaju niske, jednolične ravnice, Dunav, jezera, vode, ali

---

²⁷ Isto, str. 149.

²⁸ Danica, 1846, br. 37, str. 149.

²⁹ Danica, 1846, br. 37, str. 150.

³⁰ Danica, 1846, br. 38, str. 152.

i „označitelji“ kulture i povijesti kao što su ostatci tvrđava koji podsjećaju na prošla vremena. Opis prostora ovisi o promatraču, o onome što on zapaža te kakvoga je emocionalnoga raspoloženja, koje prenosi u tekst. Tako Staněk promatra mađarski prostor s ciljem otkrivanja, upoznavanja, otvorenosti i znatiželje, njegovi su iskazi o ugarskom prostoru neutralni.

Zaključak

U 19. stoljeću putopis zauzima posebno mjesto u hrvatskoj prozi. S jedne je strane putopis popularan zbog putovanja, otkrivanja novih mjesta samoga putopisca koji ih opisuje, a s druge strane zbog želje čitatelja da čita, čuje, sluša i sanjari o tim dalekim krajevima i uspoređuje ih sa svojim. U ovom je radu dan pregled putopisa češkog putopisca Věnceslava Staněka, objavljenog u *Danici* 1846. godine. U radu su izdvojeni mađarski prostori (mjesta) o kojima putopisac stvara sliku koju, zapisujući, prenosi čitatelju pokušavajući dočarati jezik kojim ljudi govore oko njega, ljude i prirodu kao i povijesni kontekst nekih mjesta. Marker je tog prostora rijeka Dunav, a uz prostor se vežu atributi pustog, ravničarskog i mirnoga kraja. Dakle, slika ugarskog prostora iz perspektive češkog promatrača većinom djeluje pusto s jakim centrima koji su progresivni, čime se daje kontrast između centra i periferije, a isto tako u tom se prostoru traže slavenski tragovi, čime se potvrđuje, već spomenuto na početku, kako je ovaj žanr u 19. stoljeću bio doista prikladan za odašiljanje i domorodnih poruka.

LITERATURA

BREŠIĆ, V. (2019)

Hrvatska književnost 19. stoljeća. Zagreb: FF PRESS.

BRKOVIĆ, Ivana (2013)

Književni prostori u svjetlu prostornog obrata, *Umjetnost riječi*, LVII, 1-2.

COHA, S. (2015)

Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve *Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. Filozofski fakultet-Periodica Croatica.

Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska. 1843.–1848.

Stare hrvatske novine: portal digitaliziranih novina. <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=d2e4bfc8-03b0-455f-bebc2f6debc26ab2#>

DUDA, D. (1998)

Priča i putovanje. Zagreb: Matica hrvatska.

SAID, E. W. (1978)

Orijentalizam. Zagreb: Konzor.

SYNDRAM, Karl Ulrich. (2009)

„Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup“, u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, str. 71–81.